

NAPETOST IZMEĐU RACIONALNOG I IRACIONALNOG

Zoran Gluščević, *Okultna moć*,
Prosveta, Niš 2001.

Otkuda zanimanje za etnologiju i kulturologiju kod Zorana Gluščevića doznajemo na početku, iz predgovora njegove knjige *Okultna moć*, kojom je obogatio svoja brojna ranija teorijska istraživanja.

Svoje viđenje okultnog Gluščević je organizovao oko nekoliko ključnih tačaka: funkcionalističkog uvida u kulturne fenomene Bronislava Malinovskog, etnopsihologije i njenog odnosa prema nacionalnom mentalitetu, zla i njegove paganske i okultne pozadine, antropološkog sagledavanja okultnih pojava i antropološko-arhetipske analize narodne pesme o Kraljeviću Marku i Musi Kesedžiji.

Svaka od navedenih tačaka je izazovna i celovita i mogla bi biti predmet samostalnih istraživanja. To je i Gluščević imao u vidu i svaku je temu pažljivo predstavio otkrivajući njenu suštinu i značenje.

Za autora Malinovski nije samo tvorac funkcionalističke teorije, neobična ličnost i svestrani istraživač usmeren na teren i kulturne procese koji se na njemu odigravaju. Smatrao je da se pomoću antropologije okrenute psihološkoj opservaciji može najkompleksnije sagledati složenost kulture, kako sa gnoseološkog tako i sa aksiološkog stanovišta. Iako je Frejzer bio presudan za njegovu naučnu karijeru ipak se udaljio od njega, ali ne da bi se priključio Francu Boasu, nego da bi izgradio sopstveni pristup i stvorio sopstvenu teoriju kulture.

Funkcionalističkoj teoriji, kao i mnogim drugim teorijskim osvetljavanjima kulture, Gluščević pristupa sa distancom uvažavajući njenu „dublju mentalnu i kulturno-istorijsku pozadinu”. On s pravom zamera Malinovskom na preteranom biologizmu i insistiranju na primarnim potrebama kao bitnim činiocima kulture jer su duhovne aktivnosti odlučujuće u izgradnji čovekovog kulturnog bića.

U okviru antropologije razvila se posebna disciplina – etnopsihologija, sa zadatkom da otkrije prirodu i svojstvo nacionalnog duha, „narodne duše”, nacionalnog mentaliteta, zadirući tako u „dublje slojeve, koji su nastali kao rezultat dužih integracija koje profilišu socijalni lik subjekta u svim njegovim psihološkim instancama; od karaktera volje i temperamenta do intelekta i kulturnih dispozicija, čineći ga, u većoj ili manjoj meri, nosiocem jednog zajedničkog psihološkog imenitelja”. Entopsihologija je relativno mlada disciplina, a donekle i zapostavljena, te Vuntov doprinos, iako dragocen, nije dovoljan da osvetli svu slojevitost, a naročito one najdublje slojeve etničkog i nacionalnog bića. To je sigurno i razlog njene zloupotrebe u doba nacizma kad je u prvi plan isturen mit o nadmoći germanske rase.

Pronalazeći korene zla u paganskom i okultnom, Gluščević skreće pažnju na niz pojava bitnih za pagizam, a posebno na tribalizam koji se i danas grčevito održava proizvodeći negativnu energiju i porive koji postaju rodnost zla i agresivnog manihejstva. Svaka društvena zajednica, pa i ona najnerazvijenija, izgrađuje odbrambene mehanizme od zla, a oni svoje uporište imaju u moralu kao opštevažećoj kategoriji.

Ni savremena društva nisu zaštićena od zla, a naročito ako dođe do uspostavljanja kontinuiteta sa paganskim tlom. Kao ilustraciju Gluščević navodi Nemačku iz vremena nacizma koja je bila snažno podstaknuta germanskom mitologijom. Poznata je Hitlerova identifikacija sa Odinom „neospornim gospodarom mudrosti i svih okultnih nauka”, a uz to i „bog pesnika i mudraca, zanesenjaka i ratnika”. Tačno se tako, veli Gluščević, i Hitler ponašao „zamenivši poetsku inspiraciju Odinovu likovnom ambicijom”.

I okultno, pomoću kojeg se nastoji prevazići napetost između individualne i kosmičke, svetske duše, između individualno svesnog i kolektivno nesvesnog, pre-

rasta u pojam tajnih saznanja i magijsko-ritualnih postupaka važnih za individualnu i kolektivnu sudbinu. I okultno je ugrađeno u nacistički imperijalni program čime se on razlikuje od prethodnih programa. A to mu istovremeno daje i ona negativna obeležja koja mogu da unesu orgoman strah i neviđeno zlo u ljudski rod.

Prateći okultno kao sveobuhvatnu pojavu, Gluščević znalački i sa velikom osetljivošću za metafizičke prostore individue i kolektiviteta, zapaža da okultno svoj intenzitet dobija u snažnim društvenim previranjima i lomovima, u velikim društvenim prekretnicama kad je duhovni prostor prazan ali nije lišen društvene napetosti, neizvesnosti i nesigurnosti. S pravom autor naglašava da je okultno nerazdvojivo povezano sa ljudskom subjektivnom i kolektivnom egzistencijom i pored toga što mu se može osporiti njegovo objektivno postojanje.

Suprotstavljajući se raširenom stanovištu o nepremostivom jazu između racionalnog i iracionalnog, Gluščević ukazuje na njihovu unutarnju povezanost i uslovljenost, a naročito na delotvornost iracionalnog, prelogičkog, magijskog i mitskog na kulturne tokove i integracijske procese. U vezi sa ovom problematikom autor izlaže stanovišta brojnih teoretičara, ali se prema njima ne odnosi pasivno i apologetski nego ih propušta kroz svoj sistem vrednovanja, a u mnogim slučajevima dolazi s njima u konfrontaciju i u delikatan polemički odnos ne likujući ni najmanje ako je njegov stav nadmoćniji.

Po svojoj živosti, analitičnosti i uverljivosti posebno se ističe deo knjige u kojem Gluščević vrši antropološko-arhetipsku analizu epske pesme o Marku Kraljeviću i Musi Kesedžiji. Autora je posebno privukla dvojna simbolika pesme: mitsko-htonska i herojsko junačka. Ta simbolika je izvedena upotrebom simbola zmije, a posebno u simbiozi sa čovekovim telom, u konkretnom slučaju sa Musinim srcem. Otuda se autor veoma iscrpno bavi ovom simbolikom u raznim mitologijama, došavši do zaključka da zmija (u pesmi guja) ima posebnu simboličku vrednost jer tu reč izgovara vila koja u svojoj ambivalentnosti sadrži i „zmijoliko” svojstvo. Ovaj simbol zadire u najdublje kulturne i duhovne slojeve, zapravo, u ono arhetipsko što individui daje posebnu snagu, u ovom slučaju Marku koji savladava znatno

jačeg i opasnijeg protivnika. Izvedena uz pomoć ove simbolike ova epska struktura dobija svoju arhetipsku dimenziju. Po svemu, ovo je jedno novo i nadahnuto čitanje poznatog epskog speva koje nas vodi u njegove skrivene dubine, u donje, ranije neosvetljavane prostore.

Knjiga Zorana Gluščevića nudi obilje ideja, smelih pretpostavki i zaključaka što je svrstava među ona štiva kojima treba prići s posebnom radoznalošću i otvorenošću. Ona otkriva eruditu koji s lakoćom i sugestivno rešava neka pitanja koja su mučila i još uvek muče savremenu kulturologiju.

